

Bijlage: omschrijving kernkwaliteiten landschap

Projectnummer: 070109

Geologische basis

De basis van het landschap wordt gevormd door het hooggelegen keileemplateau met het beekdal van de Drentse Aa en aangrenzend het laaggelegen veengebied in het Hunzedal. Het markante verschil tussen het westelijke Drents plateau en het oostelijke Hunzedal is ontstaan door de wijze van opstuwing van grondmore op het Drentsplateau in de voorlaatste ijstijd. Het Hunzedal is tijdens die ijstijd uitgeslepen door een ijstong. De Hondsrug vormt de westelijke oever van het Hunzedal. In de laatste ijstijd is het Hunzedal opgevuld met dekzand. Later heeft in warmere perioden veenvorming plaatstgevonden in het laaggelegen Hunzedal. Door de aanwezigheid van grondmorene op betrekkelijke diepte komen veel zijn veel keien aanwezig in de ondergrond. Ook de keileem in de ondergrond, zorgt als ondoorlatende laag voor plaatselijk hoge waterstanden. Deze hebben in het verleden gezorgd voor het ontstaan van de hoogveen.

Archeologie

Het Drents plateau wordt gekenmerkt door de aanwezigheid van grote archeologische waarden. De Hunebedden zijn met name op de Hondsrug gelegen. Deze grafkamers van keien zijn gebouwd door het Trechtebekersvolk dat circa 5000 jaar geleden naar het gebied trok. Door later gearriveerde volkeren die zich meer op veeteelt richtten zijn vlakgraven en grafheuvels (Tumuli) achtergelaten. Deze komen in het gehele gebied voor. In het Tumulibos bij de weg tussen Assen en Rolde, bij de Kampsheide bij Balloo en het Balloërveld zijn concentraties van grafheuvels aanwezig. Daarnaast getuigen patronen van de raatakkers (celtic fields) van de eerste permanente landbouw in het gebied. Dit zijn smalle, langgerekte door greppels begrensde hoogakkers. Ook oude karresporen vormen oude waardevolle occupatiepatronen.

Esdorpenlandschap en veenontginningen

Het esdorpenlandschap vormt van origine een samengesteld geheel van esdorpen, akkerbouwgronden (essen), weilanden (beekdalen), velden, veengebieden, zandverstuivingen (of ontginningen daarvan) en markebossen. De functionele samenhang van het potstalsysteem vormde de grondslag voor de samenleving op het Drentsch plateau. Een groot deel van het landschap bestond uit onontgonnen heide- en veengebied. Het gebied was opgedeeld in marken die bestonden uit in cultuurgebrachte gronden en woeste gronden. De marken vormden bestuurlijke eenheden met zowel particuliere als gemeenschappelijke gronden. De markegrenzen zijn medebepalend geweest voor verkavelingpatronen. De grenzen van de marken bestonden uit natuurlijke begrenzingsen, zoals een beek of warden gemarkeerd met markestenen/ grote bomen of een heuveltje.

Door de geïsoleerde ligging van het gebied tussen ontoegankelijke veen- en moerasgebieden was het gebied sterk zelfvoorzienend tot rond 1900. Rond 1900 heeft een grote verandering plaats gevonden, mede door de uitvinding van kunstmest. De woeste gronden zijn geleidelijk in cultuur gebracht. Op deel van de woeste gronden werden dennen- en sparrenbossen aangeplant.

Na 1945 heeft een aantal ruilverkavelingen plaatsgevonden en zijn ook boerderijen in het buitengebied gebouwd, los van de oorspronkelijke esdorpbouw. Een groot deel van de landbouwwegen is in die periode verhard.

Het Hunzedal is in cultuur gebracht door middel van kleinschalige veenrandontginningen vanaf de randen van de zandruggen aan weerszijden van de Hunze. Deze ontginningen zijn kleinschalig en onregelmatig van karakter waarbij delen van het veen ook niet vergraven zijn. De afvoer van veen via de Hunze gaf problemen.

De markering van de grens tussen Drentse en Groningse ontginningen heeft in 1615 plaatsgevonden door dhr. Sems. Deze lijn is structuurbepalend voor de veenkoloniale ontginning aan de oostzijde van de gemeente. De Semslijn vormt de lijn tussen de Martinitoren in Groningen en kasteel Ter Haar bij Ter Apel. Bij het oostelijke deel van de veenafravingen is sprake van een grootschalige veenafraving met een regelmatig kunstmatig ontwateringssysteem van ontwateringskanalen en wijken.

Esdorpenlandschap

Essen, velden en kampen

Ruimte:

- Het landelijk gebied dringt via een opeenvolgende reeks van grote en kleine ruimten het dorp binnen. De begrenzingen van de ruimten worden onder meer bepaald door belangrijke wegen, beken/waterlossingen en al of niet daarbijbehorende beplantingen.
- De verkaveling van de cultuurgronden is afhankelijk van de eenheden zeer gevarieerd: blok- tot strookvorming.
- De ruimten worden gevormd door een of meer brinken, erven, tuinen, kleine akkers en weilanden tussen de bebouwing. Veelal is er een functionele samenhang van deze ruimten met de bebouwing, zij het dat de aard ervan soms verandert;
- De essen bestaan uit akkerland met een zacht glooiend relief. Van oorsprong waren de essen, kleinschalig van karakter. Tegenwoordig hebben ze een open karakter.
- Kenmerkend is de steilrand aan de oostzijde van de Hondsrug.
- De velden zijn open van karakter en hebben een rechte belijning in tegenstelling tot de essen.

Bebouwing:

- De bebouwing is van oorsprong geconcentreerd in de dorpen en gehuchten.
- De dorpsstructuur heeft (oorspronkelijk) een los karakter met veel groen. Latere bebouwing bestaat steeds meer uit burgerwoningen, waardoor het losse karakter meer en meer verdwijnt;
- Het bebouwingspatroon bestaat van oorsprong uit grote boerderijen met rieten daken die schijnbaar willekeurig geplaatst zijn.
- Het dorpsilhouet maakt in gave situaties de indruk van een hoogopgaand bos met daartussen en aan de randen lage dorpsbebouwing.
- Deze gaat niet abrupt over in het landelijk gebied. Soms steekt een kerktoren of molen daarboven uit.
- Bij een esgehucht kan eigenlijk niet gesproken worden van een dorp of kern, deze heeft een landelijk karakter en bestaat oorspronkelijk vooral uit verspreide typische boerderijen.
- Het gehucht bestaat uit een min of meer geconcentreerde dunne bebouwing van verspreid liggende boerderijen, ook wel hoeven genoemd.
- Er bestaat een directe relatie met het kleinschalige, licht geaccidenteerde landelijke gebied. De esgehuchten hebben meer het karakter van een landelijk gebied van een dorp.

Wegen:

- Het wegenpatroon bestaat uit een vervlechting van veelal bochtige wegen, bestaande uit een of enkele doorgaande wegen en minder belangrijke wegen die daarop aansluiten.
- De wegen komen samen op de brinken in de dorpen. Klinkerbestrating is nog vaak kenmerkend.
- Incidenteel bestaat de verharding uit flinten; Vanoudsher komen ook veel onverharde zandwegen voor in het gebied.

Bepanting:

- De bepanting komt voor langs wegen, vooral hoofdwegen, op de brinken, op erven en langs perceelsgrenzen.
- Bepantingen in en rondom de essen worden bepaald door grote opgaande eiken.
- Daarnaast omzomen eikehakhoutbossen (strubben), gelegen achter de es en de eswal, de essen. Daarnaast zijn bossen en bosjes rondom de weilanden gelegen. Deze vormden vanoudsher het boerengeriefhout/brandhout.
- Vele oude bomen komen soms op brinken bijeen. Soms zijn er fraaie solitaire oude bomen in het buitengebied.

Water:

- Open water is sporadisch aanwezig in de vorm van dobben en dergelijke.

Beekdal Aa

Het beekdal van de Aa is een relatief gaaf beekdalsysteem dat bestaat uit verschillende stroompjes en diepjes, die slechts in beperkte mate gerationaliseerd zijn. Het beekdal werd tot de uitvinding van de kunstmest met name gebruikt als onbemeste hooi- en grasland. De beekdalen werden door middel van grenswallen afgebakend. Individuele percelen werden later door middel van dwarswallen, slotenpatroon en singels begrensd.

Ruimte

- Smalle en brede beekdalen door grenswallen omsloten kleinschalige en open gebogen ruimten.
- Het ruimtelijke patroon is karakteristiek en divers per beekdal. Er kan een zestal typen onderscheiden worden: laddertype, het harktype, het telraamtype, het paralleltype, het mozaiektype en het gevarieerde type.

Bebouwing

- Weinig tot geen bebouwing
- De bebouwing is hoofdzakelijk aan de buitenzijde van de grenswal gesitueerd.

Wegen

- Wegen lopen parallel aan de beek.
- De beken worden doorsneden door verbindingen tussen de dorpen.

Bepanting

- De bepanting is gekoppeld aan de beekdal begeleidende grenswallen en de dwarswallen.
- Daarnaast komen in het beekdal kleine bossages voor.

Water

- De waterstructuur bestaat uit meanderende kronkelige ondiepe (bovenstrooms) en diepere beken.
- De beken ontspringen in het hoogveen en de vennen.
- Ten dele zijn de stroompjes rechtgetrokken.
- Haaks op de stromen en diepen ligt in sommige gebieden een slotenpatroon.

Kenmerken per verkavelingstype

Laddertype:

- min of meer regelmatig patroon van grens- en dwarswallen, dwarswallen volledig doorlopend naar de overzijde van het beekdal
- Smalle zijdalen en dalletjes van bovenlopen
- Vrij veel microrelief
- Visueel/ruimtelijk: kleinschalig besloten beekdal

Harktype:

- Min of meer regelmatig patroon van grens- en dwarswallen
- Dwarswallen uitsluitend op de hogere dalflanken loodrecht op de hoofdrichting van de beekloop, op de lagere delen overgaand in (oorspronkelijk) waterhoudende sloten
- Oorspronkelijk relatief smalle percelen
- Smalle tot brede beekdalen
- Visueel/ruimtelijk: relatief kleinschalig en besloten tussen de dwarswallen op de hogere flanken en op in het centraal gedeelte van het beekdal

Telraamtype:

- Bomen (overstaanders, veelal elzen) op onregelmatige afstand op perceelsgrenzen als restant van oorspronkelijk dichtere boomrijen en singels
- Geen dwarswallen, meestal grenswallen
- Brede beekdalvlaktes

Paralleltype:

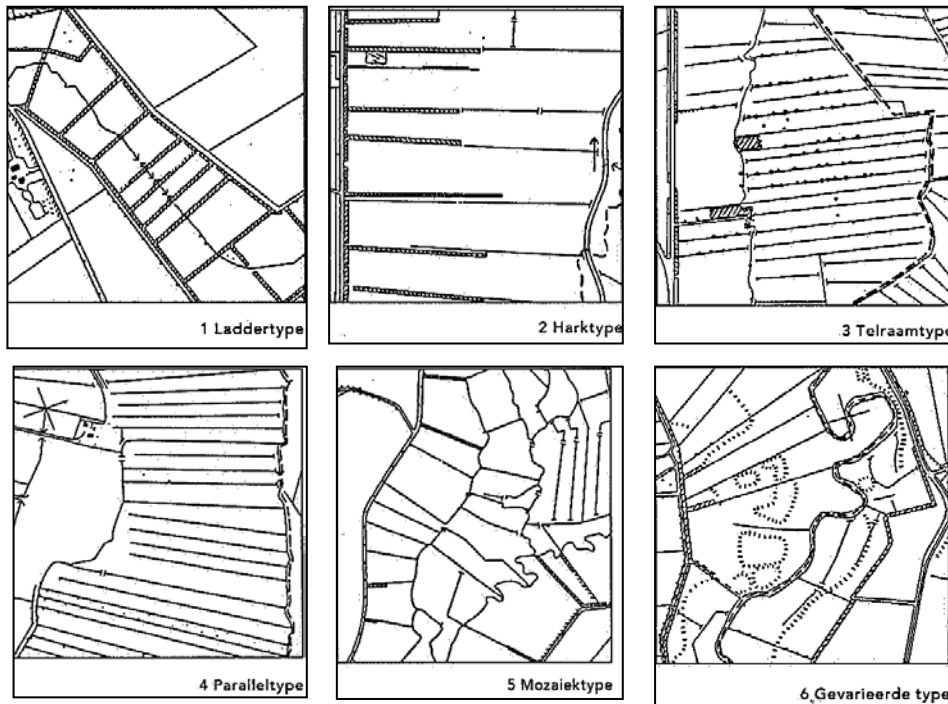
- Regelmatig patroon van evenwijdig lopende (oorspronkelijk) waterhoudende sloten loodrecht op de hoofdrichting van de beekloop
- Smalle percelen
- Grenswal op de beekdalrand
- Geen dwarswallen en/of perceelgrensbegroeiing
- Visueel/ruimtelijk: open beekdalvlaktes

Mozaiektype

- Onregelmatig mozaïekachtig kavelpatroon (veelal) in centraal deel van beekdal in samenhang met meanders van de beekloop
- (veelal) oorspronkelijke zone van hooilanden tussen hoofd- en parallelbeek
- Visueel/ruimtelijk: half open tot open beekdallandschap

Gevarieerde type:

- Gevarieerd verkavelings- en slotenpatroon, sloten loodrecht op de hoofdrichting van sterk meanderende beek
- Veel reliëf (veelal rivierduinen) en plaatselijk steilranden
- Beekdalrandbeplanting en grenswallen
- Smalle tot brede beekdalen
- Visueel ruimtelijk: half open tot open beekdalen

Heidevelden en zandverstuivingen

Het potstalsysteem, waarbij schapen geweid werden op de ongecultiveerde gronden en de mest van de schapen gebruikt werd voor de bouwvoor op de essen is van grote invloed geweest op het ontstaan van de grote aaneengesloten heide- en zandgebieden. Intensieve beweiding en plaggesteken zorgde voor zandverstuivingen. Op de heidevelden ontstonden vennen door het turfsteken van het hoogveen op de woeste gronden.

Ruimte:

- Door bospercelen en houtwallen afgebakende open ruimte met bossages.
- Onregelmatige hoogteligging.

Bebouwing:

- Weinig tot geen bebouwing.
- Archeologische waarden, in de vorm van Hunebedden, markestenen, grafheuvels en overige relictten.

Wegen:

- Onregelmatig zandpaden patroon.
- Enkele op verhoogde rechte zandpaden.
- Bij uitzondering een doorsnijding door een verharde weg.

Beplanting:

- De beplanting bestaat uit bosjes, eikenhakhoutbosjes (strubben), typerende jeneverbes struiken, veenbes- en heidevelden.

Water:

- De waterstructuur bestaat uit kleine vennen en veen- en moerasgebieden

- Plaatselijk hoge waterstanden

Bossen

De bosgebieden liggen voornamelijk aan de westzijde van de Hondsrug en aan de zuidkant van de gemeente. De bossen bestaan uit oude markebossen en jongere ontginningsbossen. Van oudsher dienden de markebossen voor de productie van hout, de eikenhakhoutbossen/strubben dienden als brandstof en in de eikenbossen werden varkens geweid (eikels). Vanaf 1900 werden grote delen van de woestegronden beplant door dennen- en sparrenbossen. In een aantal van deze bossen zijn landgoederen ontwikkeld.

Ruimte:

- Besloten bosgebieden met enkele laanstructuren.
- Kleinschalige open ruimten met houtwallen.
- Onregelmatige ondergrond met relief.
- Kenmerkend is de steilrand aan de oostzijde van de Hondsrug.

Bebouwing:

- Weinig tot geen bebouwing in de vorm van landgoederen.
- Veel archeologische waarden, in de vorm van Hunebedden, markestenen, grafheuvels en overige relictten.

Wegen:

- Zowel onregelmatig als regelmatig rasterpatroon van zandpaden.
- Enkele op verhoogde rechte zandpaden.
- Bij uitzondering een doorsnijding door een verharde weg.

Beplanting:

- Loof- en naaldbossen.
- Eikehakhoutbossen / strubbenbossen
- Enkele houtwallen
- Enkele lanen

Water:

- De waterstructuur uit kleine vennen en veen- en moerasgebieden.
- Plaatselijk een zandwinningsplas

Veenontginningen

Veenrandontginningen

Ruimte:

- De veenrandontginningen zijn gelegen op de rand van het hoogveenstroomdal.
- Typisch is de ligging op de licht glooiende rand van een hoogveenontginning en veelal een stroomdal.
- Halfopen landschap met een onregelmatige blokverkaveling van akkerlanden en weilanden.

Bebouwing:

- Het dorpsilhouet is een langgerekte smalle slingerende strook, waarvan de massa wordt gevormd door een onregelmatige aaneenschakeling van forse boerderijen, kleinere boerderijen en woningen met erfbeplantingen.
- Deze ligt aan beide zijden van de weg en bestaat uit gevarieerde bebouwing van grote tot kleinere boerderijen en burgerwoningen.
- Deze liggen soms vrij dicht op elkaar op onregelmatige afstanden.
- Het omringende landelijke gebied dringt door in het wegdorp.
- Vanaf de hoofdweg is tussen de bebouwing door het landelijk gebied waarneembaar.
- Plaatselijk is van kernvorming sprake. De nokrichting van de bebouwing staat dwars op de weg.

Wegen:

- Het wegenpatroon bestaat uit één veelal licht slingerende lange hoofdweg en daarop aansluitend landbouw- of erfontsluitingswegen.
- Kruisende hoofdwegen zijn aanwezig.

Beplanting:

- De beplantingsstructuur wordt gedomineerd door de wegbegeleidende beplanting van opgaande bomen in een overigens open landschap, langs beide zijde van de hoofdweg.
- Daarnaast zijn erfbeplantingen bepalend.

Water:

- Afgezien van de sloten en de stroomdalzijde is open water van betekenis is niet aanwezig.

Veenkoloniën

Ruimte:

- De veenkoloniën bestaan vormen een open vlak landschap van cultuurgronden, zogenaamde dalgronden, waarvan de begrenzing vooral bepaald wordt door kanalen/monden, daaraan parallel lopende wegen met begeleidende beplantingen en loodrecht daarop staande verkaveling.
- Het dorpsilhouet is een langgerekte rechte strook, waarvan de massa wordt gevormd door een aaneenschakeling van grote boerderijen en woningen met erfbeplantingen.
- De percelering is loodrecht op de hoofdontsluiting en zeer regelmatig met plaatsen gescheiden door wijken en gedeeld door zwetsloten;
- De kavels zijn veelal van gelijke breedte en lengte (stroken), de zogenaamde plaatsen en worden bepaald door wijken en zwetsloten.
- Incidenteel komt bebouwing op de kopeinden van de plaatsen voor.
- Naast de cultuurgronden is een deel van het veen niet of gedeeltelijk afgegraven.

Bebouwing:

- De weg-/kanaaldorpen bestaan uit met boombeplanting en/of bebouwingsstroken met regelmatig verspreide bebouwing;
- Vanaf de hoofdontsluiting (hoofdweg/- kanaal) is het landelijk gebied in veel gevallen waarneembaar.
- Plaatselijk is sprake van (kernvorming), bijvoorbeeld op de voorraffen en kruisingen met wegen en/of kanalen.
- De dorpen bestaan uit twee evenwijdige hoofdontsluitingen (wegen/kanalen) gescheiden door stroken van ± 200 m, de voorraffen genoemd.

- Een enkellint bestaat oorspronkelijk voornamelijk uit grote boerderijen met (dienst)woningen aan één of twee zijden van de hoofdontsluiting op regelmatige afstanden van elkaar;
- De bebouwing staat over het algemeen in één rooilijn.
- De nokrichting van de bebouwing staat dwars op de weg.

Wegen:

- Parallele structuur van wegen. Een hoofdweg en parallel hieraan een ondergeschikte weg.
- Één lange rechtlijnige hoofdweg, met het hoofdkanaal ernaast.
- Er komen kruisende wegen en/of kanalen (monden of diepen) voor. Voor zover er nog kanalen aanwezig zijn, zijn bruggen, sluizen en dergelijke kenmerkend.

Beplanting:

- Dominerend is de opgaande boombeplanting langs hoofdwegen en -kanalen.
- Bij de boerderijen behorende erfbeplantingen zijn daarnaast bepalend voor de groenstructuur.

Water:

- Kenmerkend is het open water in kanalen en wijken. Het Grevelingskanaal en Annerveensche Mond of het Annerkanaal vormen de belangrijkste kanalen binnen de gemeente. Daarnaast vormen het Eerste en het tweede dwarsdiep belangrijke watergangen.
- De waterstanden zijn over het algemeen hoog op de dalgronden.
- Incidenteel komen lage waterstanden voor op de dalgronden.

Bossen

Parallel aan Gasselternijveen ligt ten noorden van de N378 een strook loofbos, met daarin twee 'diepen', het eerste en het tweede Dwarsdiep. Aan de zuidkant van het bos ligt een voormalig trambaantrace.

Ruimte:

- Besloten bosgebied met duidelijk afgebakende rechthoekige met wegen afgebakende randen met daarbinnen enkele rechthoekige open percelen.

Bebouwing:

- Enkele aan bestaande wegen gekoppelde lintbebouwing.

Wegen:

- Enkele verharde en onverharde wegen aan de randen. Drie doorsnijdende verharde wegen.
- Aan de zuidkant meerdere parallelle wegenstructuur van voormalige treintracé, de linten, de N378 en de Dreefweg.

Beplanting:

- Loofbos.

Water:

- Regelmatig slotenpatroon parallel aan de wegenstructuur.